

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Δ. ΧΡΥΣΟΒΕΡΓΗΣ
Δρ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ - ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΟΣ

**ΟΙ ΠΕΡΙ ΦΛΕΓΟΜΕΝΗΣ ΚΑΙ ΜΗ ΚΑΙΟΜΕΝΗΣ ΒΑΤΟΥ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ Γ΄ (1757)
ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΟΛΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ**

Ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Καλλίνικος ὁ Γ΄ ὁ ἐκ Ζαγοράς¹ στὴν πλούσια ἐπιστολογραφία² του, σέ πεζό καί ἔμμετρο λόγο, ἀναφέρεται σέ πλῆθος θεμάτων θεολογικοῦ κυρίως περιεχομένου, ὅπου διαφαίνεται ἡ συνεχὴς προσπάθειά του νά διαφωτίσει, νά διδάξει, ἀλλὰ καί, ἐνίοτε, νά ἐπιτιμῇ τοὺς ἐπιστολογράφους του³.

Ἡ φιλομάθειά του καί ἡ λιπαρὴ παιδεία του, οἱ γνώσεις του καί ὁ πρᾶος καί μειλίχιος χαρακτήρας του γρήγορα τὸν ἔκαναν εὐρύτερα γνωστὸ στοὺς κύκλους τῶν λογίων τῆς ἐποχῆς του καί ἀπέκτησε πολλοὺς καί καλοὺς φίλους ἀνάμεσα στοὺς ἄρχοντες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Ρωμοὺς καί Τούρκους, ἀλλὰ καί τῆς Μολδοβλαχίας⁴.

Μέ χαρακτηριστικὴ ἐνάργεια ὁ Μπλιώτης ὑποδιδάσκαλος τῆς Ζαγοράς

¹ Ἀθαν. Χρυσοβέργη, *Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Καλλίνικος ὁ Γ΄ ὁ ἐκ Ζαγοράς (1757)*, Ἀθήνα 2024², ὅπου καί πλούσια βιβλιογραφία.

² Ὁ Πατριάρχης Καλλίνικος Γ΄ καταγόταν ἀπὸ τὴν Ζαγορὰ τοῦ Πηλίου καί μόλις δεκατεσσάρων ἐτῶν εἶχε ἔρθει στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νά σπουδάσει. Τό 1740, στίς 24 Ἰουνίου χειροτονήθηκε ἱεροδιάκονος, στίς 29 Αὐγούστου 1742 ἔγινε πρωτοσύγκελλος καί στίς 24 Σεπτεμβρίου 1743, σέ ἡλικία τριάντα ἐτῶν χειροτονήθηκε μητροπολίτης Προϊλάβου. Τὴν Κυριακὴ 19 Ἰανουαρίου 1757 ἐξελέγη Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (βλ. Ἀθαν. Χρυσοβέργη, *Οἱ θεολογικὲς κατευθύνσεις τοῦ Πατριάρχου Καλλίνικου Γ΄ (1713-1791) καί τὰ βασικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του μέ βάση τὴν ἐπιστολογραφία του*, Λάρισα 2000, ὅπου καί βιβλιογραφία).

³ Ἀθαν. Χρυσοβέργη, «Οἱ περὶ μοναχικῆς πολιτείας θεολογικὲς κατευθύνσεις τοῦ Πατριάρχου Καλλίνικου (1757) μέ βάση τὴν ἐπιστολογραφία του», *Ἀχιλλίου Πόλις* 12 (2024), σσ. 355-363.

⁴ Καλλινίκου Γ΄, *Τὰ κατὰ καί μετὰ τὴν ἐξορίαν ἐπισυμβάντα*, ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 2004, ἔκδοσις ἀπὸ τοὺς αὐτόγραφους κώδικες καί εἰσαγωγή Ἀγαμέμνων Τσελίκας.

Ἄνθιμος σέ ἓνα σύντομο ἐγκωμιαστικό του ἐπίγραμμα⁵ στόν Καλλίνικο, τόν χαρακτηρίζει ὡς «ἥλιον ἄλλον ἐκ Ζαγορᾶς».

Στοιχοῦμενος στήν Ὁρθόδοξη Παράδοση ὁ σοφός Πατριάρχης προσεγγίζει τά θεολογικά προβλήματα τῆς ἐποχῆς του ρεαλιστικά καί ἀπαντᾷ σ' αὐτούς πού τοῦ θέτουν ποικίλα ἐρωτήματα καί ἀπορίες μέ θεολογική ἀκρίβεια καί μέσα στό πλαίσιο τῆς ἐμπειρίας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Οἱ ἐπιστολές του ἀναφέρονται σέ ἐρμηνευτικά, δογματικά, λειτουργικά θέματα, σέ ἐρμηνευτικά, δογματικά, λειτουργικά θέματα, σέ σχολιασμούς ἀπόκρυφων κειμένων καί σέ ἄλλα ἐπίκαιρα προβλήματα. Οἱ τεκμηριωμένες ἀπαντήσεις πού δίνει τόν ἀναδεικνύουν βαθύ ἀνατόμο τῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς καί τῆς ἐποχῆς του. Ὡστόσο, ὅπως ὁ ἴδιος τονίζει, τό ὕφος τοῦ λόγου του συνάδει μέ τό μορφωτικό ἐπίπεδο τῶν ἐπιστολογράφων του⁶.

Μέ δεδομένες τίς δυσκολίες τῆς ἐποχῆς του σέ θέματα παιδείας, ἔλλειψης διδασκάλων καί βιβλίων, ἡ παρουσία τοῦ σοφοῦ Πατριάρχῃ ἀποδεικνύεται πολύτιμη γιά τήν πνευματική ζωή τοῦ Γένους τῶν Ρωμῶν. Οἱ Ρωμοί, μέσα στή μακρόχρονη καί δυσβάσταχτη δουλεία τους, δέν διατήρησαν μόνο τήν Ὁρθόδοξία τους, ἀλλά κράτησαν τί θεολογική τους σκέψη σέ ὑψηλότερο ἐπίπεδο συγκριτικά μέ τόν ἐπιστημονικό ὀρθολογισμό τῆς Δύσης⁷. Χαρακτηριστική περίπτωση ἡ «Φιλοκαλική Ἀναγέννηση», τό λεγόμενο σκωπτικά «Κίνημα τῶν Κολλυβάδων»⁸. Οἱ Κολλυβάδες, μέ μία ἀπροσδόκητη γιά τήν ἐποχή θεολογική ἐγρηγόρηση⁹, ἀντιπαρέταξαν στόν εὐρωπαϊκό Διαφωτισμό καί τό κοσμικό πνεῦμα του, τοὺς θεομένους, τοὺς ἀγίους, καί στή σοφία τοῦ κόσμου, τί θεία σοφία καί τήν ἁγιοπνευματική ἐμπειρία¹⁰.

Ἀξίζει νά τονισθεῖ ἐν προκειμένῳ ὅτι ὁ Πατριάρχης Καλλίνικος εἶχε δεσμούς μέ ἀρκετούς Ἄγιοι, οἱ ὅποιοι τόν ἐμπιστεύονταν ἀνεπιφύλακτα,

⁵ «Λαμπρῶν αὐγᾶν ἥλιος ἀνατολήθεν, ἥλιον ἄλλον ὁρᾷ ἐκ Ζαγορῆς ὅς ἔφυ· Καλλίνικός τε κλήθη, κλήσιν φερώνυμον ἴσχω, Βύζαντος δ' ἔστιν, ἔσοχον εὖχος ἔπ».

⁶ «εἰ δέ ὁ λόγος χαρακτῆρ οὐχ ὁ αὐτός ἐν πᾶσιν ὑπάρχει, ἀναγνώστα μου, μὴ θαύμαζε εἰς τοῦτο ὅτι κατὰ τά πρόσωπα εἰσὶ καί ἀποκρίσεις» (Ζ, 116, σ. 507). Ὅπου (Ζ) συντομογραφία τῶν Ζαγοριανῶν κωδίκων.

⁷ Ἄθαν. Χρυσοβέργη, *Οἱ θεολογικές*, ὁ.π., σ. 7.

⁸ ὁ.π., σ. 133.

⁹ Χρ. Γιανναρά, *Ὁρθόδοξία καί Δύση στή Νεώτερη Ελλάδα*, ἐκδ. Δόμος, σ. 178.

¹⁰ π. Γ. Μεταλληνού, «Ἡ δυναμικὴ τοῦ Διαφωτισμοῦ στή δράση τῶν Κολλυβάδων», *Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος* 19 (1995) σσ. 13-14. Τοῦ ἰδίου, «Ἀθανάσιος Πάριος (1721-1813)», *ΕΕΦΣΑ* 30 (1995), σσ. 293-349.

ὅπως συμπεραίνουμε ἀπὸ τῆ διασωθεῖσα ἀλληλογραφία¹¹, στὴν ὁποία μεταξύ τῶν ἄλλων τὸν ἀποκαλοῦν «ζηλωτὴ τῶν πατρικῶν παραδόσεων», «πολυμαθῆ», «κοινὸν πατέρα» καὶ «πνευματικὸν ἱατρὸν»¹². Ἡ ἀκτινοβολοῦσα προσωπικότητα τοῦ Καλλίνικου δίδαξε, διαφώτισε καὶ οἰκοδόμησε πνευματικά ἐκείνους, οἱ ὅποιοι διαισθάνθηκαν τίς ἀρετές του καὶ φρόντισαν νὰ ἐπωφεληθοῦν ποικιλότροπα καὶ νὰ ἀντλήσουν ἀπὸ τὸ μεταλλεῖο τῶν γνώσεών του. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων, εἶναι πάμπολλες οἱ ἐπιστολές¹³ τοῦ ποῦ ἀναφέρονται στὴν τετραετὴ παραμονή του στὸ Μοναστήρι τοῦ Σινᾶ¹⁴. Μὲ βάση τὴν παραπάνω ἐπιστολογραφία θὰ ἀναφερθοῦμε στὴ συνέχεια στὶς «Περὶ φλεγόμενης καὶ μὴ καιομένης βάτου» ἀπόψεις τοῦ Καλλίνικου¹⁵.

Ὁ Πατριάρχης, κατὰ τὴν παραμονή του στὸ Σινᾶ, διεπίστωσε μεταξύ τῶν ἄλλων ἰδιαιτεροτήτων τῶν μοναχῶν, ὅτι πίστευαν τὸν τόπο αὐτὸ ὡς ἀγιότερο ὅλων καὶ φανατικά ὑποστήριζαν τὴν ὑπεροχή του ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸν Πανάγιο Τάφο, ἐπειδὴ ἐκεῖ εἶχε δοθεῖ ὁ Νόμος στὸν Μωϋσῆ (*Ἐξοδ.* 20, 1-17). Ἐπιπρόσθετα, προσκυνοῦσαν τὸν τόπο τῆς φλεγόμενης βάτου ἀποδίδοντας ἰδιαίτερη τιμὴ στὸν χῶρο αὐτό¹⁶.

Τὸ χαμηλὸ μορφωτικὸ ἐπίπεδο τῶν Σιναϊτῶν μοναχῶν δικαιολογεῖ, μέχρις ἐνός βαθμοῦ, τὸν φανατισμὸ τους καὶ τίς ὑπερβολικὲς ἐκτιμήσεις τους, στὴν προσπάθειά τους νὰ ἀξιολογήσουν τὴν ἀγιαστικὴ σπουδαιότητα τῶν ἀπα-νταχοῦ ἱερῶν προσκυνημάτων.

Καὶ ὁ Καλλίνικος ἦταν σφόδρα ἐνοχλημένος ἀπὸ αὐτὴν τους τὴν ἄστοχη συμπεριφορὰ καὶ αὐτὴν του τῆ δυσαρέσκεια πολλαπλὰ τὴν ἐκφράζει στὴν

¹¹ Ἀθαν. Χρυσοβέργη, *Οἱ θεολογικές*, ὁ.π., σσ. 135-146.

¹² ὁ.π., σ. 136.

¹³ Ἡ ἀνέκδοτη σὲ μεγάλο βαθμὸ ἐπιστολογραφία του στὴν ἐξορία διασώζεται κυρίως στοὺς ὑπ' ἀριθμ. 91, 115 καὶ 116 κώδικες τῆς Ζαγοριανῆς Βιβλιοθήκης. Συγκεκριμένα, στὸν κώδικα 115 (φ. 37α-244) μὲ τίτλο «Καλλίνικου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως αἱ ἐν ἐξορίᾳ γραφεῖσαι ἐπιστολαί» περιλαμβάνονται συνολικὰ 354 ἐπιστολές, στὸν δὲ ὑπ' ἀριθμ. 116 (σσ. 400-503) ἄλλες 250 ἀξιόλογες καὶ διαφωτιστικὲς ἐπιστολές.

¹⁴ Ἀθαν. Χρυσοβέργης, *Ὁ Πατριάρχης*, ὁ.π., σσ. 93-105. Σκοτεινὴ παραμένει ἡ ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος (Σινᾶ). Δὲν ἀποκλείεται ἡ προέλευσί του ἀπὸ τὴν πλησίον κείμενη στέππα (Σίν) γιὰ τὴν ἀφθονία τῶν ἀκανθιδῶν βάτων (*seneh*). Ἡ Μονὴ τοῦ Σινᾶ ἦταν τὸ ὀνομαστότερο μοναστήρι μετὰ τοὺς Ἁγίους Τόπους (βλ. Νικ. Τζιράκη, *ΘΗΕ* 11, 168-181).

¹⁵ «ὥφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου ἐν πυρὶ φλογός ἐκ τοῦ βάτου, καὶ ὅρᾳ ὅτι ὁ βάτος καίεται πυρὶ, ὁ δὲ βάτος οὐ κατεκαίετο» (*Ἐξοδ.* 3, 2).

¹⁶ *Ἐξοδ.* 3, 1-6. Ἰωήλ Γιαννακόπουλου, *Ἡ Π. Διαθήκη*, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1986⁴, σσ. 20-21.

ἐπιστολογραφία του. Εἶχε ἄλλη ἄποψη γιά τό θέμα τῆς δῆθεν ὑπεροχῆς τοῦ ἐν λόγῳ τόπου ἀπό τόν Πανάγιο Τάφο, καθῶς καί γιά τήν προσκύνηση τοῦ τόπου τῆς βάτου.

Γράφει εἰρωνικά στόν παράγοντα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Σινᾶ¹⁷ Βενέδικτο: «Προσκύνει καί τήν Αἴγυπτον καί τήν σὴν Τζουβανίαν καί κάλει Θεοβάδιστον κάκείνην ὡς καί τοῦτο»¹⁸.

Ἀλλά καί σέ ἄλλο παράγοντα τῆς Μονῆς, τόν ἀββᾶ Πανάρετο, προφανῶς διαμένοντα στό παραπάνω μετόχι τῆς Μονῆς, γράφει σέ ἄλλη του ἐπιστολή ὅτι πρέπει στά θέματα τῆς πίστεως νά γίνεται διάκριση μεταξύ «τύπων καί ἀληθείας» γιατί ἡ διαφορά αὐτῶν εἶναι τόσο μεγάλη ὅσο ἡ ἀλήθεια ἀπό τά ὄνειρα καί παραπέμπει στή σχετική διδασκαλία τοῦ Μ. Βασιλείου¹⁹: «Ἔστι γάρ ὁ τύπος, προσδοκωμένων δὴλωσης διὰ μμῆσεως, ἐνδεικτικῶς τό μέλλον προϋφαίνων. Ὡς ὁ Ἀδάμ τύπος τοῦ μέλλοντος, καί ἡ πέτρα τυπικῶς ὁ Χριστός· καί τῆς πέτρας τό ὕδωρ, τῆς ζωτικῆς τοῦ Λόγου δυνάμεως... Καί τό μάννα τοῦ Ζῶντος Ἄρτου ὁ ὄφης... τοῦ σωτηρίου Πάθους... Ἡ θυσία τοῦ Ἰσαάκ τύπος τῆς θυσίας τοῦ Κυρίου. Ὁ Ἰωάννης τύπος τοῦ θανάτου. Ὁ Μωϋσῆς καί ἡ θάλασσα τύπος τῆς εὐαγγελικῆς οἰκονομίας. Ὁ Μωϋσῆς τύπος τοῦ Χριστοῦ». Ὁ Θεός, ἀπό ὑπερβολική φιλανθρωπία, μᾶς συνηθίζει πρῶτον νά βλέπομεν τὰς σκιάς τῶν πραγμάτων καί κατόπιν τά ἴδια τά πράγματα. «Τὰς σκιάς πρότερον ὁρᾶν τῶν σωμάτων καί ἐν ὕδατι βλέπειν τόν ἥλιον προερεθίζων, ὡς μή εὐθύς τῇ θεᾷ τοῦ ἀκροτάτου φωτός προσβαλόντας ἀπαμανρωθῆναι. Κατά γάρ τόν ἴσον λόγον ὅτε νόμος σκιάν ἔχων τῶν μελλόντων καί ἡ διὰ τῶν προφητῶν προτύπωσις, αἰνίγμα οὖσα τῆς ἀληθείας, γυμναστήρια τῶν ὀφθαλμῶν τῆς καρδίας ἐπινενόηται· ὡς ἀπό τούτων ῥαδίας τῆς μεταβάσεως ἡμῖν πρὸς τήν ἀποκεκρυμένην ἐν μυστηρίῳ σοφίαν γεννησομένης».

¹⁷ Ν. Τζιράκη, *ΟΗΕ* 11, 181-182, λ. Σινᾶ Φαράν καί Ραϊθῷ Ἀρχιεπισκοπῇ.

¹⁸ Στή συνοικία τοῦ Παλαιοῦ Καίρου «Τζουανία» ὑπῆρχε μετόχι τῆς Μονῆς ὅπου καί ἡ ἔδρα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ, ὁ ὁποῖος ἔμεινε ἐκεῖ πρὸς διευκόλυνση τῶν ὑποθέσεων τῆς Μονῆς μέ τις κοσμικές ἐξουσίες. Ἡ ὑπαρξη τοῦ μετοχίου αὐτοῦ, ποῦ εἶχε ἐξελεχθεῖ σέ παρα-Μονή, προκάλεσε προβλήματα τόσο στό Μοναστήρι ὅσο καί στό Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας. Στό μετόχι ὑπῆρχε ὁ Ναός τῆς Ἀγ. Αἰκατερίνης καί ἀξιόλογη Βιβλιοθήκη. Κατά τόν Β΄ Παγκόσμιον Πόλεμο χρησίμευε γιά τίς συσκέψεις τῆς ἐξόριστης τότε Ἑλληνικῆς Κυβέρνησης (βλ. Ἀθαν. Χρυσοβέργη, *Ὁ Πατριάρχης*, ὅ.π., σσ. 94-95, ὅπου καί σχετικὰ βιβλιογραφία).

¹⁹ «Περὶ Ἁγίου Πνεύματος», *PG* 32, 121B-125B. Ὁ Γρηγόριος Θεολόγος ἀναφερόμενος σπὴν ἀλήθεια τονίζει: «Στενὴ γάρ ὄντως τῆς ἀληθείας ἡ ὁδός, ἀτραπός, ἀμφίκριμνος, ἐκτεθλιμένη». («Ἐπὶ Ἱστορικά, Ποίημα Η΄», «Πρὸς Σέλευκον», *PG* 37, 1590). Δυστέκμαρτος καί δυσθεώρητος ἡ ἀλήθεια. Τοῦ ἴδιου, *Λόγος ΚΗ Θεολογικῆς Β΄*, *P.G.* 36, 53A.

Στή συνέχεια, χαρακτηρίζει απαράδεκτη τήν υποτίμηση των Ἱεροσολύμων, καί ἐρωτᾷ τόν ἄββᾶ Πανάρετο πῶς εἶναι δυνατόν νά συγκρίνεται τό φῶς μέ τό σκοτάδι. Ἄλλωστε, ἐκτός των Ἱεροσολύμων ἔχουμε καί τόν ἱερὸν τόπο τῆς Πάτμου, ὅπου, ὅπως σημειώνει: «Τό ἐν ἀρχῇ ὁ Λόγος²⁰, καί θεῖον εὐαγγέλιον ἐβρόντηξεν ὁ γόνος καί υἱός βροντῆς ὁ Μέγας Ἰωάννης»²¹. Καί συμβουλεύει τόν ἄββᾶ «εἰς οὐρανούς μὴ πτῦε». Μάλιστα τονίζει ὁ Πατριάρχης ὅτι δέν ἔχει συναντήσει καί οὔτε ὑπάρχουν ἔργα πατέρων πού νά δίνουν τέτοιο προβάδισμα στό Σινᾶ. Γι' αὐτό καί συμβουλεύει τόν ἄββᾶ: «Εἰς οὐρανούς μὴ πτῦε»²².

Ὁ Καλλίνκος πολλές φορές ἀπευθύνεται στόν Σιναῖο Κύριλλο²³, σπλητεύοντας τίς πλάνες των μοναχῶν καί, προσπαθώντας νά ἀναιρέσει τά ὅσα διαθρολῶνταν τότε γιά τή βάτο, στήν ὁποία προφανῶς ἀπέδιδαν ὑπερβολικά, λατρεία καί προσκύνηση²⁴. Πολύ ἀξιόλογα εἶναι ὅσα ἀναφέρει σέ ἄλλη του ἐπιστολή πρὸς τόν Κύριλλο γιά τίς προτυπώσεις τῆς βάτου²⁵. Ἡ βάτος προεικόνιζε τόσο τή Θεοτόκο ὅσο καί τό σῶμα τοῦ Κυρίου πού, ἂν καί ἀπέθανε, «οὐ κατεσχέθη μέντοι διά θανάτου πάντοτε». Καί ἡ μέν καύση συμβόλιζε «τό παθητό» τῆς ἀνθρώπινης φύσης καί τόν θάνατο, ἡ δέ ἀκαῖα «τό μὴ ἐναπομείναι θανάτῳ ὡς εἰς τό παντελές αὐτῷ κατασχεθῆναι». Ἐπιπρόσθετα, ὑπῆρξε καί τύπος τῆς Ἐκκλησίας, ἰδρυτῆς τῆς ὁποίας θά ᾔταν ὁ ἴδιος ὁ Χριστός, στόν Ὅποιο ἐνώθηκαν ἡ Θεία καί ἡ ἀνθρώπινη φύση. Προτύπωση αὐτῆς τῆς ἐνώσης ᾔταν ἡ φλεγόμενη καί μὴ καιόμενη βάτος. Ὁ Καλλίνκος ἰσχυρίζεται ὅτι τό ὄνομα βάτος ἐρμηνεύεται ὡς Σινᾶ²⁶.

Συνεχίζοντας τίς αἰτιάσεις του πρὸς τόν Κύριλλο ὁ Πατριάρχης ἀναφέρεται

²⁰ Ἰωάν. 1, 1.

²¹ Ζ. 116, σ. 406 «Τῷ Παναρέτῳ», στόν ἴδιο κώδικα σ. 455 καί ἄλλη σχετική ἐπιστολή στόν ἴδιο ἄββᾶ.

²² Ἀρχαία ἑλληνική παροιμιώδης φράση, ἡ ὁποία ἀποδίδεται κυρίως στόν Πυθαγόρα (Πυθαγόρεια Σύμβολα).

²³ Κύριλλος Α΄ ὁ Κρής, Ἀρχιεπίσκοπος Σινᾶ καί Ραϊθοῦ (1759-1790). Ἐκ των δραστηριοτέρων καί ἱκανοτέρων ἱεραρχῶν τῆς ἐν λόγῳ Ἀρχιεπισκοπῆς. Δέν ᾔταν κάτοχος ἱκανῆς παιδείας, εἶχε ὅμως τό χάρισμα νά ἐκλέγει τοὺς πολύτιμους συνεργάτες του. Τό ὄνομά του ἀναφέρεται σέ συντηρήσεις τῆς βάτου (βλ. Νικ. Φορόπουλου, *ΘΗΕ* 7, 1197-1198, σ. Κύριλλος).

²⁴ Ζ. 116, σ. 301.

²⁵ Ζ. 116, σ. 480. Βλ. Θεολόγου Ἀλιπράντη, *Ὁ Μωϋσῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ, Εἰκονογραφία τῆς κλήσεως τοῦ Μωϋσέως καί παραλαβῆς τοῦ Νόμου*, ἐκδ. Λυδία, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 26, 31, 35-37, 53-55, 72-77, 89-90, 95. Κ. Καλομοίρη, *Μωϋσῆς, Κριτική ἐρευνα θεμάτων τοῦ ἔργου καί τῆς εἰκονογραφίας του*, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 96-108.

²⁶ Ζ. 116, 302. Βλ. Ἰωήλ Γιαννακοπούλου *Ἡ Παλαιά Διαθήκη*, ὅ.π., σσ. 20-21,

σέ γνώμες πατέρων, σύμφωνα μέ τίς όποιες, παύει ή εικόνα, όταν φαίνεται ή αλήθεια. Όπως τονίζει ό Ιωάννης ό μελωδός: «Παρήλθε ή σκιά τοῦ νόμου τῆς χάριτος ἐλθούσης»²⁷. Ό Λόγος φανερώθηκε «αὐτοπροσώπως» καί ἔδωσε τόν νόμο καί μίλησε στούς προφῆτες «τόν ἑαυτοῦ πατέρα πᾶσιν ἀνθρώποις φανερώσας»²⁸. «Πῶς δέ εἰ μετὰ θάνατον ἔλαβε τό προσκυνεῖσθαι, φαίνεται ό Ἀβραάμ αὐτόν ἐν τῇ σκηνῇ προσκυνῶν καί Μωϋσῆς ἐν τῇ βάτῳ;» ἀναφέρει ό Μέγας Ἀθανάσιος εἰς τό «Κατά Ἀρειανῶν» ἔργο του²⁹.

Μέ ἀπλά λόγια στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ (ἁσαρκου Λόγου) βλέπουμε τί σύνοψη ὅλων τῶν Θεοφανειῶν, τῶν ἐμφανίσεων δηλαδή τοῦ Θεοῦ πού ἀναφέρονται ἐν προκειμένῳ στή *Γένεση* καί τήν *Ἔξοδο*, ἀλλά καί γενικά στήν Παλαιά Διαθήκη. Ό Ιουστίνος πρῶτος κάνει λόγο στόν *Διάλογό* του μέ τόν Τρύφωνα, «Ἀνάσχεσθέ μου», ἔλεγε καί θά σᾶς ἀποδείξω μέ μαρτυρίες ἀπό τό βιβλίό τῆς *Ἐξόδου* «πῶς ό αὐτός (ό Χριστός) οὗτος καί ἄγγελος καί Θεός καί Κύριος καί ἀνὴρ καί ἄνθρωπος» φανερώθηκε καί στόν Ἀβραάμ καί στόν Ἰσαάκ»³⁰. Στίς Θεοφάνειες τῶν δραματικῶν γεγονότων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης βλέπουν τήν παρουσία τοῦ Ἰδιοῦ τοῦ Χριστοῦ καί ό Εὐαγγελιστής Ἰωάννης (Ἰωάν. 12, 40-41) καί ό Ἀπόστολος Παῦλος (Α΄ Κορ. 10, 1-4).

Ἀξίζει νά τονισθεῖ ὅτι, όταν ό Λόγος ἀποκαλύπτει τόν Πατέρα, ἀποκαλύπτει, κατ' ἀνάγκη, τήν Τριάδα καί ὅταν ἀποκαλύπτει τήν Τριάδα, ἀποκαλύπτει τόν Πατέρα³¹. Ἄνευ τῆς προθεοφανείας τοῦ Λόγου στήν Παλαιά Διαθήκη δέν δύναται νά νοηθεῖ ή Θεοφάνεια Αὐτοῦ στήν Καινή Διαθήκη³². Κατάσπαρτες εἶναι οἱ μνεῖες καί μέσα στά λειτουργικά καί λατρευτικά κείμενα, τά όποια

²⁷ Θεοτοκίό τοῦ Ἑσπερινοῦ τοῦ Πάσχα, *Πεντηκοστάριο*, ἔκδ. Ἀπ. Διακονίας, ἐν Ἀθήναις 1959, σ. 9. Βλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Περί τοῦ βίου τοῦ Μωϋσέως*, PG 44, 321A-332C. «Εἰ δέ καί θάμνου τινός ἀκανθόδους τό φέγγος ἐξάπτεται, ᾧ ή ψυχὴ τοῦ προφῆτου καταφωτίζεται... Εἰ γάρ Θεός μέν ή αλήθεια, ή δέ αλήθεια φῶς ἐστι, ταῦτα δέ τά ὑψηλά τε καί θεῖα τῶν ὀνομάτων ή τοῦ Εὐαγγελίου φωνή προσηματυρεῖ τῷ διά σαρκός ἡμῖν ὀφθέντι Θεῷ, ...οὐκ ἀπό τινος τῶν περὶ τά ἄστρα φωστήρων λαμπτόμενον... ἀλλ' ἀπό γνήνης θάμνου τοὺς κατ' οὐρανόν φωστήρας ταῖς ἀκτίσιν ὑπερβαλλόμενον δι' οὗ διδασκόμεθα καί τό κατὰ τήν Παρθένον μυστήριον ἀφ' ἧς τά τῆς Θεότητος φῶς ἐπλάμψαν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ διά γεννήσεως ἀδιάφθορον ἐφύλαξε τήν ἐξάμασαν θάμνον, τοῦ βλαστοῦ τῆς παρθενίας μὴ καταμαραθέντος τῷ τόκῳ».

²⁸ Σωκράτους, «Εκκλησιαστικά Ἱστορία», PG 67, 229B.

²⁹ PG 67, 229B.

³⁰ BEΠ 23, σ. 264

³¹ Σάββα Ἀγουρίδη, «Ἡ ἔννοια τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ κατὰ τήν Ἀγίαν Γραφήν», *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, 47 (1964), σσ. 43-45.

³² Παν. Χρήστου, «Ιουστίνος, φιλόσοφος καί μάρτυς», *Ἑλληνική Πατρολογία*, τ. 2, σ. 562.

ἀναφέρονται στή Χριστοκεντρικότητα καί στήν Τριαδοκεντρικότητα τῶν Θεοφανειῶν³³. Ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ (Μαλάκ Γιαχβέ) τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι ὁ Γιαχβέ (ὄχι ὁ Θεός), ἀλλά ὁ Ἄκτιστος καί συναιώνιος μέ τόν Πατέρα Λόγος. Ὁ Ἄγγελος ποῦ ἐμφανίζεται παντοῦ στήν *Πεντάτευχο* εἶναι ὁ Χριστός. Καί τό κλειδί αὐτῆς τῆς ἐρμηνείας εἶναι ἡ *Σοφία Σολομώντος*. Γράφει χαρακτηριστικά ὁ π. Ἰωάννης Ρωμανίδης: «Διάβασε τά δύο κείμενα παράλληλα καί θά δεῖς ὅτι ἡ *Σοφία Σολομώντος* περιγράφει τί ἔκανε ὁ Χριστός στήν *Πεντάτευχο*»³⁴.

Ὁ Πατριάρχης Καλλίνικος ἐρεύνησε τά συγγράμματα τῶν πατέρων τῆς Μονῆς, τά γραπτά τοῦ ἡγουμένου τῆς Μονῆς τῆς Θεοτόκου κοντά στή βάτο, ἀκόμα, μελέτησε καί τίς σχετικές τοιχογραφίες, ὅπως τονίζει³⁵, ἀλλά δέν συνάντησε σχετική ἔνδειξη, ὥστε ἡ βάτος νά χαρακτηρίζεται ὡς ἁγία. «Ὄνόμαζε τήν γῆν ἁγίαν» (Ἑξοδ. 3, 5), «ἵνα γνωσθῇ ὁ Θεός ὁ ὁποῖος ἦτο παρῶν, ἀπό τόν τόπον» (Εὐσέβιος)³⁶. Εἶναι ἄλλο ἡ παρουσία τοῦ «ἀγγέλου Κυρίου ἐν πυρὶ φλογός ἐκ τοῦ βάτου» (Ἑξοδ. 3, 2) ποῦ ἀποτελεῖ μία Θεοφάνεια, καί ἄλλο ἡ βάτος ὡς «φυτόν τῆς γῆς ἐκείνης»³⁷. Ἰσχυρίζεται, μάλιστα, ὅτι εἶναι παράδοξο νά διατηρήθηκε ἐκείνη ἡ βάτος μέ δεδομένες τίς καιρικές συνθήκες τῆς περιοχῆς, τήν ὑπαρξή ζώων καί χερμαρῶν³⁸.

Ἐπιπρόσθετα, ἀναφέρει ὅτι εἶναι βλάσφημο νά γίνεται ἀναφορά τῶν λεγόμενων γιά τή Θεοτόκο «Δέσποιναν καί Βασίλισσαν ἡμῶν» στή βάτο, τό φυτό. Ἀπευθυνόμενος δέ στόν Σιναίου Κύριλλο τόν ἐπικρίνει ἐπειδή στή «φήμη» του λέγεται «μνηστήρ ἁγίας βάτου». Ἐάν ἡ βάτος συμβολίζει τή Θεοτόκο, εἶναι βλάσφημο, ὅπως συνεπάγεται, νά θεωρεῖται «μνηστήρας τῆς Θεοτόκου». Ὁ ἐπίσκοπος εἶναι μνηστήρας μόνο τῆς ποίμνης του. Καί ἂν ἡ βάτος δέν ἔχει βαθύτερο νόημα καί δέν ὑπάρχει, τότε ρωτᾷ τόν Κύριλλο: «Τοῦ μί ὄντος σύ ποιμήν ὑπάρχεις καί καλεῖσαι;»³⁹.

Ἐνδεικτικές τῆς κατάστασης ποῦ ἐπικρατοῦσε στίς ἐκδηλώσεις λατρείας

³³ Ἀθαν. Χρυσοβέργη, «Ἡ Χριστοκεντρικότητα καί ἡ Τριαδοκεντρικότητα τῶν Θεοφανειῶν στήν ἱστορία τοῦ Ἰσραὴλ καί τῆς Ἐκκλησίας», *Ἀχιλλίου Πόλις* 3 (2020), σσ. 289-300.

³⁴ Μητροπολίτου Ναυπάκτου Ἱεροθέου, *Ἐμπειρική Δογματική κατὰ τίς προφορικές παραδόσεις τοῦ π. Ἰωάννου Ρωμανίδη*, τ. Β΄, σ. 65.

³⁵ Θ. Ἀλμπράντη, ὁ.π., σ. 20.

³⁶ Ἰωήλ Γιαννακόπουλος, ὁ.π., σ. 21.

³⁷ *Z. 116*, σ. 302.

³⁸ ὁ.π.

³⁹ *Z. 116*, σ. 302.

τόσο τοῦ τόπου τῆς βάτου ὅσο καί τῆς σωζόμενης «τέφρας» εἶναι οἱ παρακάτω ἔμμετρες προτροπές τοῦ Καλλίνικου⁴⁰:

«Καί μή λάτρευε σκιάν, παρῆλθε γάρ ἐκεῖνη
μίτε προσκύνει τάς ὁπᾶς τάς μόλυβδον ἐχούσας
καί πίστευε ὡς ἐν αὐταῖς ἡ τέφρα ἡ τῆς βάτου
ἄφλεκτον καί πυράφλεκτον κατά Γραφήν τήν θείαν
πῶς τέφρα σώζεται αὐτῆς; ταῦτα γάρ ἐναντία
καί βλάσφημα, καί ἄθεα καί ρήματα ἀφρόνων
ἀθέων καί αἰρετικῶν καί δαμονιζομένων
μίτε γυμνοῖς καί σύ ποσὶ θυσίας ἐπιτέλει».

Ὁ τελευταῖος στίχος ὑπαινίσσεται τό σχετικό χωρίο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (᾽Εξοδ. 3, 5) καί φαίνεται ὅτι παρέμεινε ἡ συνήθεια νά λειτουργοῦν γυμνόποδες οἱ Σιναῖτες. Οἱ ἱερεῖς τῶν Ἰσραηλιτῶν ἔβγαζαν τά σανδάλια τους εἰς ἔνδειξη καθαρότητος⁴¹.

Ὡστόσο, γιά τούς χριστιανούς μία τέτοια ἐνέργεια εἶναι ἀπαράδεκτη, σύμφωνα μέ τόν Καλλίνικο, καί τήν ἀποκαλεῖ «λιθολατρία»⁴².

Καί ἀναρωτιέται:

«Τί γάρ ὑπάρχει μείζων
ἡ χάρις καί ἀλήθεια; ἢ ἡ εἰκὼν καί τύπος
ἡ τράπεζα ἡ ἱερά, ὁ θρόνος τοῦ δεσπότη, ὁ
ἡ λίθος ὁ ὑπὸ αὐτήν ὁ ψευδογεγλυμμένος
πρός ἐξαπάτην ἁμαθῶν, ὁ λείψανα τῶν τύπων
φέρειν ὑπονοοῦμενος ἢ καί πρὸς ἐμπορίαν;»⁴³.

Ὁλοκληρώνοντας τήν ἀναφορά του ὁ Πατριάρχης στή βάτο καί στά διαθρυλούμενα γι' αὐτήν, γίνεται καυστικότερος πρὸς τούς Σιναῖτες καί στόν ἐπίσκοπό τους Κύριλλο. Τούς προτρέπει νά παύσουν τήν «εἰδωλολατρία» προσκυνοῦντες ἀντί τοῦ Θεοῦ «τόν μόσχον τῶν Ἑβραίων»⁴⁴.

Δέν χάνει δέ τήν εὐκαιρία νά διαμαρτυρηθεῖ γιά ἄλλη μία φορά, ἐκτός τῶν

⁴⁰ Ζ. 116, σ. 481.

⁴¹ Ἡ ἀπόθεση τῶν σανδαλίων ἦταν σύμβολο τῆς ἐσωτερικῆς καθαρότητος. Βλ. καί ᾽Εξοδ. 30, 19: «καί νίψεται Ἀαρὼν καί οἱ υἱοὶ αὐτοῦ τὰς χεῖρας καί τοὺς πόδας ὕδατι». Ἰωήλ Γιαννακόπουλος, ὁ.π., σ. 195.

⁴² Ζ. 116, σ. 482.

⁴³ ὁ.π.

⁴⁴ ὁ.π., σ. 483.

ἄλλων, καί γιά τό δικό του πρόβλημα μέ τήν ἀπαράδεκτη συμπεριφορά τοῦ ἱερομόναχου Ἀγάπιου, τόν ὁποῖο ἀποκαλεῖ: «βαρβαρομαθέστατον, μέθυσον, σκανδάλων αἷτιον, αὐθάδη, ὀργίλον καί βλασφημοῦντα ἀδεῶς εἰς Ἅγιον τό Πνεῦμα»⁴⁵.

Καί κατακλείει γράφοντας ὅτι, ἄν μέ τά ὅσα τούς ἀνέφερε δέν ἔγινε κατανοητός, ἅς ἀνατρέξουν στόν ἱερό Χρυσόστομο, καί μάλιστα στόν «Α΄ Λόγο εἰς τήν κοσμοποιῖαν»⁴⁶, γιά πληρέστερη ἐνημέρωσή τους.

Ὁ σοφός Πατριάρχης κατά τήν τετραετῇ παραμονή του στό Σινᾶ καταφεύγει στή συγγραφή θεολογικῶν πραγματειῶν, τίς ὁποῖες μάλιστα φροντίζει νά τίς στέλνει σέ φίλους του μέ τήν παράκληση νά τίς διαβάσουν καί νά τίς διορθώσουν⁴⁷.

⁴⁵ ὁ.π. Βλ. Ἀθ. Χρυσοβέργη, *Ὁ Πατριάρχης...*, ὁ.π., σ. 93 κ.έ. ὅπου καί περιγράφεται ἡ τετραετής παραμονή τοῦ Καλλίνικου στό Σινᾶ: «μέ θλίψεις καί μέ πόνους καί κακουχίας περισσάς...», ὅπως τονίζει.

⁴⁶ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, «Α΄ Λόγος εἰς τήν Γένεσιν», *PG* 54, στ. 581 κ.έ.

⁴⁷ Καλλίνικου Γ΄, *Τά κατά καί μετά τήν ἐξορίαν ἐπισυμβάντα*, ὁ.π., σ. 19.